

статі ефективною спробою використання політичного інструменту «розумної сили».

Євро–2012 в Польщі/Україні можна вважати першою спробою використання державою такого політичного інструменту як «розумна сила» (smart power). Саме спорт (футбол) виявився тією сферою, за допомогою якого було зроблено спробу посилити євроінтеграційний процес та формування адекватного політичного бренду «Україна».

Висновок. Взявши за основу акторно–мережеву теорію Бруно Латюра, нами в цій статті було запропоновано авторську модель взаємозв'язку спорту і політики в сучасному українському політичному процесі. Кожен смисловий блок цієї моделі було тематизовано на прикладі українського політичного процесу: (1) *інтеграція спортсменів до політичного простору* – на прикладі конвертації спортивного капіталу в політичний капітал Віталія Кличка, а також політтехнологічного прийому включення спортсменів до виборчих списків партій; (2) *реалізація державної політики в спорті* – на прикладі діяльності Міністерства молоді та спорту та його взаємодії з Міністерством оборони України; (3) *політизація Олімпійських ігор / глобальних міжнародних змагань* – на прикладі специфіки проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу УЕФА (ЄВРО–2012).

Модель взаємозв'язку спорту і політики в сучасному політичному процесі була нами «умовно» поділена на три евристичні рівні аналізу – мікро–, мезо– та макрорівень, які сукупно утворюють цілісне гомогенне поле цього взаємозв'язку (interconnection), що органічно вписується в акторно–мережеву теорію (ANT) Бруно Латюра.

Список використаних джерел

1. «Неможливо уявити Збройні Сили України без спорту, так само, як і спорт без Збройних Сил України!», – генерал–полковник Степан Полторак // офіційний веб–сайт Міністерства оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/07/10/nemozhlyvo-uyaviti-zbrojni-sili-ukraini-bez-sportu-tak-samo-yak-i-sport-bez-zbrojnih-sil-ukraini/>
2. Латюр Бруно. Пересборка социального: введение в акторно–сетевую теорию [Текст] / Бруно Латюр // пер. с англ. И. Полонской; под ред. С. Гавриленко; Нац. иссл. ун–т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 384 с. – (Социальная теория). – ISBN 978–5–7598–0819–0 (в пер.).
3. MEMORANDUM PRO SPIVPRACJU між Міністерством молоді та спорту України і Міністерством оборони України // Офіційний веб–сайт Міністерства молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/media/2015/07/11/2/memorandum.pdf>
4. Пименова Е. Преодолець исторію: бренд «Германия» и лидерство в Европе / Евгения Пименова // Проблемы национальной стратегии. – 2012. – №3 (12). – С.22–33.
5. Програма партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/about/programma/>
6. Houlihan B. Politics, Power, Policy and Sport / Barry Houlihan // Sport and Society: A Student Introduction [ed. Barry Houlihan]. – SAGE Publications, London, 2008. – P.33–56.

References

1. «Nemozhlyvo ujavtyti Zbrojni Syly Ukrainy bez sportu, tak samo, jak i sport bez Zbrojnyh Syl Ukrainy!», – general–polkovnyk Stepan Poltorak // oficijnyj veb–sajt Ministerstva obrony Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/07/10/nemozhlyvo-uyaviti-zbrojni-sili-ukraini-bez-sportu-tak-samo-yak-i-sport-bez-zbrojnih-sil-ukraini/>
2. Latur Bruno. Peresborka social'nogo: vvedenie v aktornu–setevuju teoriju [Tekst] / Bruno Latur // per. s angl. I. Polonskoj; pod red. S. Gavrilenko; Nac. issled. un–t «Vysshaja shkola jekonomiki». – M.: Izd. dom Vysshaj shkoly jekonomiki, 2014. – 384 s. – (Social'naja teorija). – ISBN 978–5–7598–0819–0 (v per.).

3. MEMORANDUM PRO SPIVPRACJU mizh Ministerstvom molodi ta sportu Ukrainy i Ministerstvom obrony Ukrainy // Oficijnyj veb–sajt Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dmsu.gov.ua/media/2015/07/11/2/memorandum.pdf>

4. Pimenova E. Preodolet' istoriju: brend «Germanija» i liderstvo v Evrope / Evgenija Pimenova // Problemy nacional'noj strategii. – 2012. – №3 (12). – S.22–33.

5. Programa partii «UDAR (Ukrai'ns'kyj Demokratychnyj Al'jans za Reformy) Vitalija Klychka» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://klichko.org/about/programma/>

6. Houlihan B. Politics, Power, Policy and Sport / Barry Houlihan // Sport and Society: A Student Introduction [ed. Barry Houlihan]. – SAGE Publications, London, 2008. – P.33–56.

Nikolajchuk G. G., competitor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), G.Nikolaichuk@gmail.com

Actor–network theory application for construction sport and politics interconnection model in Ukraine

The potential of Bruno Latour's actor–network theory application in the investigation of sport and politics interconnection in modern Ukrainian political process is examined in the article. The author sport and politics interconnection model in Ukraine, based on three levels of political: micro–, meso– and macrolevel, is built.

Keywords: sport, politics, actor–network theory, Bruno Latour, Ukrainian political process, sport and politics interconnection model.

Николайчук Г. Г., соискатель, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), G.Nikolaichuk@gmail.com

Применение акторно–сетевой теории для построения модели взаимосвязи спорта и политики в Украине

Рассмотрен потенциал применения акторно–сетевой теории Бруно Латюра в исследовании взаимосвязи спорта и политики в современном украинском политическом процессе. Построена авторская модель взаимосвязи спорта и политики в Украине, которая основывается на трех уровнях политического: микро–, мезо– и макроуровне.

Ключевые слова: спорт, политика, акторно–сетевая теория, Бруно Латюр, украинский политический процесс, модель взаимосвязи спорта и политики.

УДК 321.02+342.841

Балацька О. Б.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та правознавства, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна, Старобільськ), balatskaya@ukr.net

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ ЯК СВІТОВА ПРОБЛЕМА: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Аналізуються глобальні тенденції розповсюдження політичного насилля. Метою дослідження є простеження тенденцій до зміни інтенсивності та масштабів політичного насилля у сучасному світі та обґрунтування думки щодо його ескалації. В якості теоретичного підґрунтя виступають роботи Еріха Фромма щодо природи та джерел людської агресії й насилля та Самуеля Гантінгтона щодо ескалації політичного насилля в останні десятиліття і причин цього процесу. В статті містяться статистичні дані, які демонструють динаміку розповсюдження політичного насилля як у просторовому, так і у часовому аспектах. З метою вирішення дослідницьких завдань у роботі використані історичний, компаративістський, системний та статистичний методи. У результаті проведеного дослідження отримані висновки щодо зростання масштабів політичного насилля, яке сьогодні набуло статусу глобальної проблеми. Цей процес носить нерівномірний характер і у різних регіонах відбувається з різною інтенсивністю.

Ключові слова: політичне насилля, політичний конфлікт, агресія, первісне суспільство, війна, політична криза, «лінія розлому», цивілізація, демографічний баланс, криза ідентичності.

Політичне насилля – одна з найсерйозніших небезпек сучасності. Історія людства нараховує безліч війн, революцій, політичних убивств, терактів та інших прикладів насильницького вирішення суспільних проблем та досягнення політичних інтересів. Останні десятиліття

позначилися ескалацією різних проявів політичного насилля, про що свідчать численні статистичні дані. Однак, на думку ряду науковців, так було не завжди. Рівень конфліктогенності людського суспільства змінювався у часі. Сучасні антропологічні, історичні, соціологічні, політологічні дослідження спростовують теорії вродженої агресивності людини і свідчать про те, що зараз масштаби політичного насилля значно перевищують його рівень не тільки в далекі первісні часи, а і в минулі століття.

У сучасному світі політичне насилля є однією з глобальних загроз існуванню людства, яка є не менш серйозною ніж загроза екологічної катастрофи, демографічна криза, бідність чи дефіцит природних ресурсів. Минуле століття принесло суспільству дві світові війни, «холодну війну», значний сплеск терористичної активності, численні етнополітичні, релігійні, національні конфлікти. А виклики перших 16 років XXI століття є дуже суттєвими. Збільшується кількість війн та інших конфліктів. Хвиля насилля охопила країни пострадянського простору. Війна в Україні стала першою війною в Європі за останні шість років. Отже, гострота проблеми політичного насилля спонукає до подальшого її дослідження і потребує постійного моніторингу та вивчення.

Аналізу зазначених аспектів і присвячена дана стаття, метою якої є вивчення тенденції до зміни інтенсивності та масштабів політичного насилля у сучасному світі та обґрунтування тези щодо його ескалації.

Фундаментальний аналіз проблеми агресивності та насилля зробив німецько-американський психоаналітик, психолог, соціолог та філософ Еріх Фромм (1900–1980). У роботі «Анатомія людської деструктивності» він виявив закономірності між рівнем насилля, з одного боку, та політичним розвитком, типом економічної системи, суспільним ладом та культурними особливостями існування людських спільностей у різні історичні періоди, з іншого.

Одним з основних висновків, який він робить, аналізуючи великий антропологічний матеріал та посилаючись на дослідження провідних антропологів, є визнання того, що примітивні народи були і є набагато менш агресивними, ніж представники цивілізованого людства. Мисливські племена не були носіями таких рис як схильність до насилля, садизм, жорстокість, деструктивність. Отже, як зазначає Е. Фромм, теза Т. Гоббса щодо вродженої жорстокості та первинної «війни всіх проти всіх» не відповідає дійсності. Більш того, первісне людське суспільство заради власного виживання на певному етапі свого розвитку позбавилося таких властивостей як егоїзм, прагнення до лідерства, жорстка конкуренція, які є характерними для спільнот приматів. Їхнє місце зайняли співробітництво, взаємодопомога, кооперація, солідарність та мораль [4, с. 122–123].

У переважній більшості племен первісних мисливців майже не існувало фізичної та емоційної агресивності по відношенню до інших племен або тварин, хоча останні й були об'єктом полювання. За сучасними антропологічними даними м'ясо навіть не було основою раціону таких племен і складало приблизно одну четверту його частину. У господарському житті мисливсько-збиральницьких спільнот перевага належала рослинній їжі.

В економічному житті були відсутні схильність до накопичування, спекуляція, егоїзм, корисливість,

економія. Замість них нормою вважалися щедрість, відмова від багатства, рівний розподіл цінностей, чесний обмін. Своєрідним було відношення до власності. Природні ресурси, територія складали колективну або комунальну власність. Навіть інші племена мали право полювати на цій території. У самому племені всі мали рівні права на частину майна. У приватній власності були тільки речі індивідуального користування, такі як зброя, прикраси та ін. У літературі такий лад отримав назву первісного комунізму.

Відсутнім було також будь-яке формальне лідерство й офіційна ієрархія. Не існувало політичної влади та правлячої еліти. Такі підстави владарювання та виокремлення еліти як економічний ресурс (багатство), військова сила, політичний вплив, право наслідування соціально-політичного статусу майже не мали значення. Лідерство у таких спільнотах було неформальним, а статус лідера часто переходив від однієї особи до іншої в залежності від ситуації та затребуваних умінь та якостей. Основним критерієм, що давав право й можливість впливати на інших членів спільноти був авторитет, який визначався за ознаками віку, мудрості та мисливської майстерності. Запорукою отримання вищого статусу виступала не перевага у фізичній силі (як у людиноподібних мавп), а дії в інтересах племені.

До форм авторитету первісних племен мисливців та збирачів учені відносять здатність до регулювання колективних дій, установлення порядку вирішення суперечок. Конфлікти у таких суспільствах вирішувалися через втручання старійшин, племінний суд, змагання. Отже, є підстави вважати, що у ранніх суспільствах існувала відносна рівноправність. Як зазначає Е. Фромм, людина генетично не є носієм командно-адміністративної, «підлеглої», авторитарної або рабської психології, яка сформувалася значно пізніше як результат пристосування людини до соціальної системи [4, с. 125–128].

Війни примітивних племен принципово відрізняються від війн цивілізованих народів. На відміну від останніх у первісних суспільствах не було військового стану. Війни траплялися рідко, не були загарбницькими і не мали на меті знищення якомога більшої кількості «ворогів». Зростання агресивності відбувається у суспільствах, де існує розподіл праці, відсутня рівновага між різними групами, а також групами і навколишнім середовищем. Особливо агресивними є ті суспільства, які мають класову структуру. Первісні культури є найменш войовничими та агресивними. Рівень агресивності збільшується з розвитком цивілізації, становленням та ускладненням політичних та економічних відносин [4, с. 131, 133].

Низький рівень агресії, войовничості та жорстокості Е. Фромм пов'язує також із пануванням матриархату. Саме матриархальні суспільства епохи неоліту відрізнялися відсутністю чіткої соціально-політичної ієрархії та пригніченої або вираженої агресивності. Натомість перехід до патріархату, який супроводжувався виникненням та розвитком великих міст, подальшим поглибленням розподілу праці, формуванням класів, появою правлячої еліти, викликав активізацію деструктивних тенденцій у суспільстві. До них можна віднести появу рабства та інших форм експлуатації людини, зростання агресії, пригнічення індивіда на користь колективу, інституціоналізацію війн, зокрема,

загарбницьких, які часто відрізнялися надзвичайною жорстокістю. В основі патріархального панування – принцип тотального контролю, який розповсюджується майже на всі сфери життя: природу, людей, родину. Як пише Е. Фромм, патріархальна система із самого початку була експлуататорською, а патріархальна влада спиралася виключно на силу, страх і підкорення [4, с. 140, 146].

Таким чином, на думку Е. Фромма, агресивність не є окремою самодостатньою рисою, а представляє собою елемент цілісної суспільної системи, «частину синдрому» і нерозривно пов'язана з такими ознаками як жорстка ієрархічність, лідерство, класові суперечності та ін. У примітивних суспільствах (мисливців, збирачів та низки більш розвинутих культур) деструктивність майже відсутня, тоді як у більшості цивілізованих суспільних систем деструктивна тенденція переважає. Різним культурам властивий неоднаковий ступінь схильності до насилля. Так, Е. Фромм на основі аналізу 30 первісних культур розробив власну типологію і виокремив три типи суспільних систем: система А – життєстверджуючі суспільства; система В – агресивні, але недеструктивні суспільства; система С – деструктивні суспільства [4, с. 148–157].

Отже, дослідження свідчать про те, що первісні та примітивні культури характеризувалися низьким рівнем агресивності, значним прагненням до кооперації, співробітництва та рівноправності, мали егалітарний характер. Однак подальша історія людства свідчить про значне зростання деструктивності, агресії та насилля, формування менталітету «хижака», споживацького ставлення до природи та людини. Становлення патріархальної системи, відчуження від навколишнього середовища, виникнення та поглиблення класових розбіжностей, виокремлення політичної влади та формального лідерства, кристалізація жорсткої ієрархічної суспільно–політичної системи вивели насилля на новий рівень.

Про це свідчить, зокрема, різке зростання кількості війн та інших актів політичного насилля у сучасному світі. У вищезазначеній роботі Е. Фромм аналізує статистику частоти війн від первісних до сучасних суспільств. Він наводить наступні цифри: у період з 1480 по 1499 рр. відбулося дев'ять війн, з 1500 по 1599 рр. – 87, з 1600 по 1699 рр. – 239, 1700–1799 рр. – 781, 1800–1899 рр. – 651, 1900–1940 рр. – 892. Отже, за рідкими випадками, ми бачимо стійке і значне збільшення кількості війн більш ніж в арифметичній прогресії. У результаті Е. Фромм доходить до висновку, що розповсюдження війн прямо пов'язане з рівнем цивілізації. Чим вище рівень цивілізації, тим частіше трапляються війни. Найрідше відбуваються війни у примітивних племенах, у яких навіть немає постійного лідера, а найчастіше – у технічно розвинутих міцних державах із централізованою сильною владою [4, с. 134].

Статистика двох світових війн підтверджує окреслені тенденції. Друга світова війна перевищила Першу за всіма показниками. Якщо Перша світова тривала 1564 дні (або чотири роки і три з половиною місяця), то Друга – майже на два роки більше (2195 днів, або шість років). У Першій світовій війні взяли участь 36 з 59 існуючих тоді держав, в яких проживало 1,05 млрд. чол., або 62% світового населення. У Другій світовій війні взяла участь

61 країна з 73 незалежних держав, що існували на той момент у світі, населення яких складало 1,7 млрд. чол., тобто 80% людства. У Першу світову війну військові дії відбувалися на території 14 країн, загальна площа яких дорівнювала 4 млн. кв. км., а у Другу світову – 40 країн із загальною площею 22 млн. кв. км. У Першій світовій війні билосся близько 74 млн. чол. Кількість загиблих – 10 млн. чол., 20 млн. було поранено. У Другу світову війну було мобілізовано 110 млн. чол. Кількість загиблих налічувала 32 млн. чол. (за іншими даними – більше 50 млн. чол.), поранено було 35 млн. чол. Якщо співвідношення втрат серед військових до втрат серед мирного населення у Першій світовій було 95% до 5%, то під час Другої світової аналогічний показник склав уже 33% до 67% [1; 2; 7].

Зростання рівня політичного насилля у сучасному світі яскраво ілюструють також статистичні дані, наведені у дослідженнях Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів. За даними Інституту динаміка розповсюдження осередків політичних конфліктів виглядає наступним чином. За останні 70 років загальна кількість конфліктів значно зросла – з 83 у 1945 р. до 424 у 2014 р. Особливо швидко збільшилося число конфліктів третього рівня (середньої інтенсивності), починаючи з 1990 р. Якщо у 1945 р. воно складало менш ніж 25, у 1990 р. – вже близько 50, а у 2013 р. – 178 конфліктів. Кількість конфліктів низької інтенсивності також значно збільшилася. Якщо на початку вказаного періоду їх відбувалося менше 100, то у 2009 р. кількість конфліктів першого та другого рівнів збільшилася до 225. Число конфліктів високої інтенсивності (четвертого та п'ятого рівнів) за даний період не перевищило 50. Піки їхньої інтенсивності припали на 1993 р. (49 конфліктів) та 2013 р. (51 конфлікт) [9; 11; 14].

У 2014 р. відбулося 424 конфлікти, 46 із яких були визначені як конфлікти високої інтенсивності (high-intensity conflicts) через масштабне використання організованого насилля з надзвичайно тяжкими наслідками. 21 конфлікт цього рівня, за методологією Інституту, було класифіковано як війни (war), а 25 – як обмежені війни (limited war). Конфліктів середньої інтенсивності (medium intensity conflicts), до яких фахівці Інституту відносять насильницькі кризи (violent crisis), у цьому році відбулося 177. Усі ці конфлікти складають групу насильницьких (violent conflicts). Щодо ненасильницьких конфліктів (non-violent conflicts) або конфліктів низької інтенсивності (low intensity conflicts), то у 2014 р. мали місце 89 ненасильницьких криз (non-violent crisis) і 112 суперечок (dispute). Для порівняння зазначимо, що в 2013 р. відбулося 20 війн, 31 обмежена війна, 178 насильницьких криз, 82 ненасильницькі кризи і 107 суперечок, що в сумі склало 418 політичних конфліктів [9].

Якщо порівняти ці загальні показники з аналогічними за декілька попередніх років (з інтервалом у п'ять років), то можна побачити загрозливу тенденцію до стійкого збільшення рівня насилля у світі. Так, у 2010 р. відбулося 363 конфлікти (на 61 менше ніж у 2014 р.), з яких 28 мали високий ступінь інтенсивності (на 18 менше ніж у 2014 р.). У 2005 р. було нараховано 274 конфлікти, з них 28 – це війни та обмежені війни. У 2000 р. – 144 конфлікти, з яких 36 – високої інтенсивності. У 1995 р. – 113 конфліктів, з яких 37 – високої інтенсивності [10; 11; 12; 13].

Найбільше конфліктів вищого ступеня у 2014 р., як і раніше, відбувалося у Субсахарській Африці – дев'ять війн та дев'ять обмежених війн (у 2013 р. – 11 війн та 13 обмежених війн). Також у цьому регіоні відбулося 46 насильницьких криз (44 в 2013 р.) та 40 ненасильницьких конфліктів (32 у 2013 р.).

Подібні показники властиві й країнам Близького Сходу та Магрибу – дев'ять війн та п'ять обмежених війн (у 2013 р. – шість війн та шість обмежених війн). Крім того, тут сталося 32 насильницькі кризи (33 – у 2013 р.) та 28 ненасильницьких конфліктів (29 – у 2013 р.).

В Азії та Океанії була зареєстрована одна війна у Пакистані (у 2013 р. дві – в Пакистані та на Філіппінах), п'ять обмежених війн (шість у 2013 р.), 56 насильницьких криз (у попередньому році – так само) та 65 конфліктів без застосування насилля (64 у 2013 р.). Таким чином, цей регіон став лідером за загальною кількістю конфліктів – 127 конфліктів або близько 30% від усіх зареєстрованих у світі випадків. Для порівняння: у Субсахарській Африці відбулося 104 конфлікти, у країнах Близького Сходу та Магрибу – 74, в Європі – 67, у Північній та Південній Америках – 52 конфлікти.

В американському регіоні у 2013 і 2014 рр. тривала одна війна – у Мексиці між наркокартелями та урядом, яка розпочалася ще в 2006 р. Також тут відбувалося чотири обмежені війни – у Колумбії та Мексиці (у 2013 р. – п'ять), 31 насильницька криза (30 у 2013 р.) та 16 ненасильницьких конфліктів (15 у 2013 р.).

Суттєво змінилася картина розповсюдження політичних конфліктів у Європі. Починаючи з 2008 р. тут не було жодної війни (після російсько-грузинського конфлікту). У 2013 р. зафіксований лише один конфлікт високої інтенсивності (обмежена війна) в Росії на Північному Кавказі між ісламістськими угрупованнями. У 2014 р. ситуація погіршилася. Зросла кількість обмежених війн (з однієї у 2013 р. до двох у 2014 р.), відбулося 12 насильницьких криз (15 у 2013 р.) та 52 ненасильницьких конфлікти (49 у 2013 р.). Розпочалася війна в Україні, яка, за даними Інституту за 2014 р., унесла не менш ніж 4771 життя, призвела до появи більш ніж 10 тис. поранених, 1,2 мільйона біженців і викликала серйозні руйнування інфраструктури [8; 9].

А останні дані, надані офісом ООН із координації гуманітарних зусиль, указують на значне збільшення кількості жертв цієї війни. На даний момент жертвами конфлікту стали 6500 чол., 16 000 чол. поранені, 5 млн. чол. потребують гуманітарної допомоги, зареєстровано більш ніж 1,3 млн. вимушених переселенців. За кількістю внутрішніх переселенців Україна зайняла дев'яте місце у світі. Дуже серйозною проблемою є водопостачання у зоні конфлікту, адже доступ до води обмежений або взагалі відсутній у майже 0,5 млн. чол. А це збільшує ризик розповсюдження епідемій [3].

Самуель Гантінгтон у найвідомішій своїй роботі «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996) також указує на сплеск насилля у сучасному світі. Політичні конфлікти, у тому числі війни, поширюються, заглиблюються та стають більш інтенсивними вздовж «ліній розлому». Такі конфлікти не вщухають. Як правило, відбувається лише тимчасове зниження їхньої інтенсивності, але згодом знову настає ескалація.

Однією з причин такої хвилі насилля вчений вважає зміни в демографічному балансі, у результаті

яких зростання чисельності однієї соціальної групи породжує політичний, економічний, соціальний та військовий тиск на інші, менш динамічні у демографічному сенсі групи, що викликає протидію у відповідь. Одним із проявів такого дисбалансу виступають так звані «молодіжні хвилі», коли спостерігається значний приріст молоді у порівнянні з іншими віковими групами. Як зазначає С. Гантінгтон, «зміни у демографічних співвідношеннях і «молодіжні піки» у двадцяти або більше відсотках відповідальні за велику кількість міжцивілізаційних конфліктів кінця двадцятого століття» [6, с. 425].

Саме такі демографічні процеси спостерігалися, наприклад, у Косово, де албанці значно перевищували за чисельністю сербів (90% албанців та 10% сербів у 1991 р.), а кількість албанської молоді віком до 20 років до 1980-х рр. складала близько 50%. На Шрі-Ланці під час сингалезького (1970-ті рр.) та тамільського (1980-ті рр.) повстань також мала місце «молодіжна хвиля», коли кількість молоді перевищила 20% від загальної чисельності групи, а значна кількість повстанців узагалі були неповнолітніми. Напередодні російсько-чеченської війни у Чечні спостерігався «демографічний бум», у результаті якого республіка стала одним із найбільш населених місць у Російській Федерації.

Іншою причиною, на якій наголошує С. Гантінгтон, виступає криза ідентичності, що охоплює великі маси людей після розпаду значних політичних утворень. Так, сплеск етнополітичних конфліктів спостерігався кожного разу після розвалу великих імперій – Австро-Угорської, Османської, Російської після Першої світової війни, Британської, Французької та Голландської колоніальних імперій після Другої світової війни. Подібні процеси позначили кінець ХХ століття, коли припинили існування Радянський Союз і Югославія. Результатом став різкий підйом націоналістичних настроїв, що призвело до посилення конфліктів уздовж ліній розлому, значна кількість яких згодом переросла у війни [6, с. 421–423].

Також величезну роль у зазначених процесах, на думку дослідника, грає «ісламський фактор», тобто конфліктогенність саме ісламської цивілізації. У статті «Століття мусульманських війн» С. Гантінгтон зазначає, що мусульмани вступають у конфлікти між собою та з немусульманами набагато частіше ніж представники інших цивілізацій. За словами вченого, війни мусульман прийшли на зміну «холодній війні», яка до цього моменту була основною формою міжнародного конфлікту. Так, за даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень, мусульмани, які становлять лише одну п'яту частину світового населення, брали участь більш ніж у двох третинах із 32 збройних конфліктів, що відбулися у 2000 р. [5].

Таким чином, аналіз розповсюдження політичного насилля у світі дозволяє виокремити ряд тенденцій. Упродовж історії суспільства поступово зростали масштаби та інтенсивність політичного насилля, яке у сучасному світі набуло статусу глобальної проблеми, про що свідчить досвід двох світових війн та «холодної війни», перетворення тероризму на одну з найзначніших загроз людству, значне зростання кількості політичних конфліктів різного ступеня інтенсивності по всьому

світу. Велика кількість конфліктів, що відбуваються, – це конфлікти за «лініями розлому» (за теорією С. Гантінгтона). Ці конфлікти мають найбільший рівень інтенсивності та є найдовшими у часі.

Наведені статистичні дані свідчать, що, як і раніше, найбільша кількість конфліктів припадає на азіатський, африканський та близькосхідний регіони. Так, у XXI столітті найвища конфліктогенність за кількісними показниками властива Азії та Океанії. Однак останнім часом найбільше насильницьких конфліктів високої інтенсивності відбувається у Субсахарській Африці, а друге місце за цією характеристикою займають країни Близького Сходу та Магрибу.

Крім того, в останні роки окреслилася ще одна загрозна тенденція – збільшення рівня політичного насилля в Європі. Особливо це стосується країн пострадянського простору, на які припадає переважна кількість випадків насильницьких конфліктів у цьому регіоні. Якщо у 1990–ті рр. головним осередком політичного насилля високої інтенсивності були країни колишньої Югославії, то, починаючи з 2000 р., цю роль узяли на себе пострадянські держави – Російська Федерація, Україна, Грузія. Слід зазначити, що в усіх конфліктах високої інтенсивності, які відбувалися у даному регіоні з 2000 р., приймала участь Росія (наприклад, війни в Україні та Грузії, обмежені війни в Дагестані, Інгусетії та Чечні).

Список використаних джерел

1. Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945: краткая история [Электронный ресурс]. – 3–е изд., испр. и доп. – М.: Воениздат, 1984. – 560 с. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/h/gpwh1/05.html>. – Загл. с экрана.
2. Мировые войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://petrograd.biz/worldwars/index.php>. – Загл. с экрана.
3. ООН озвучила новые цифры жертв конфликта в Украине [Электронный ресурс] // Hronika.info. – Режим доступа: <http://hronika.info/politika/66964-on-ozvuchila-novye-cifry-zhertv-konflikta-v-ukraine.html>. – Загл. с экрана.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности [Текст] / Эрих Фромм; авт. вступ. ст. П. С. Гуревич. – М.: Республика, 1994. – 447 с. – (Мыслители XX века).
5. Хантингтон С. Век мусульманских войн [Электронный ресурс] / С. Хантингтон // Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/istoch/Hantington%20S.%20Vek%20musul'manskikh%20vojn.htm>. – Загл. с экрана.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
7. Эран Ф. Поколения, принесенные в жертву: демографические итоги Великой войны [Электронный ресурс] / Франсуа Эран // Демоскоп Weekly. – №623–624 (15 – 31 декабря 2014). – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2014/0623/analit05.php>. – Загл. с экрана.
8. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2013. – №23. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2013.pdf. – Title from the screen.
9. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2014. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf. – Title from the screen.
10. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2006. – №15. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2006.pdf. – Title from the screen.
11. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2010. – №19. – Regime to access:

http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf. – Title from the screen.

12. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung e.V. am Institut für Politische Wissenschaft der Universität Heidelberg. – 2000. – №9. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_2000.pdf. – Titel aus Bildschirm.

13. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Jährliche Konfliktanalyse des Heidelberger Instituts für Internationale Konfliktforschung HIK e.V. – 1995. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1995.pdf. – Titel aus Bildschirm.

14. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Jährliche Konfliktanalyse des Heidelberger Instituts für Internationale Konfliktforschung HIK e.V. – 1993. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1993.pdf. – Titel aus Bildschirm.

References

1. Velikaja Otechestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza 1941–1945: kratkaja istorija [Jelektronnyj resurs]. – 3–e izd., ispr. i dop. – M.: Voennizdat, 1984. – 560 s. – Rezhim dostupa: <http://militera.lib.ru/h/gpwh1/05.html>. – Zagl. s jekrana.
2. Mirovye vojny [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://petrograd.biz/worldwars/index.php>. – Zagl. s jekrana.
3. ООН озвучила новые цифры жертв конфликта в Украине [Jelektronnyj resurs] // Hronika.info. – Rezhim dostupa: <http://hronika.info/politika/66964-on-ozvuchila-novye-cifry-zhertv-konflikta-v-ukraine.html>. – Zagl. s jekrana.
4. Fromm Je. Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti [Tekst] / Jerih Fromm; avt. vstup. st. P. S. Gurevich. – M.: Respublika, 1994. – 447 s. – (Mysliteli XX veka).
5. Hantington S. Vek musul'manskijh vojn [Jelektronnyj resurs] / S. Hantington // Novgorodskij gosudarstvennyj universitet imeni Jaroslava Mudrogo: [sajt]. – Rezhim dostupa: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/istoch/Hantington%20S.%20Vek%20musul'manskikh%20vojn.htm>. – Zagl. s jekrana.
6. Hantington S. Stolknovenie civilizacij [Tekst] / S. Hantington; per. s angl. T. Velimeeva, Ju. Novikova. – M.: ООО «Izdatel'stvo AST», 2003. – 603 s.
7. Jeran F. Pokolenija, prinesennye v zhertvu: demograficheskie itogi Velikoj vojny [Jelektronnyj resurs] / Fransua Jeran // Demoskop Weekly. – №623–624 (15 – 31 dekabnja 2014). – Rezhim dostupa: <http://demoscope.ru/weekly/2014/0623/analit05.php>. – Zagl. s jekrana.
8. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2013. – №23. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2013.pdf. – Title from the screen.
9. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2014. – №23. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf. – Title from the screen.
10. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2006. – №15. – Regime to access: http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2006.pdf. – Title from the screen.
11. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2010. – №19. – Regime to access: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf. – Title from the screen.
12. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung e.V. am Institut für Politische Wissenschaft der Universität Heidelberg. – 2000. – №9. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_2000.pdf. – Titel aus Bildschirm.
13. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Jährliche Konfliktanalyse des Heidelberger Instituts für Internationale Konfliktforschung HIK e.V. – 1995. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1995.pdf. – Titel aus Bildschirm.
14. Konfliktbarometer [Elektronische ressourcen] / Jährliche Konfliktanalyse des Heidelberger Instituts für Internationale Konfliktforschung HIK e.V. – 1993. – Regime des Eingangs: http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1993.pdf. – Titel aus Bildschirm.

Balatska O. B., candidate of political sciences, docent of department of political science and jurisprudence, State establishment «Luhansk Taras Shevchenko National University» (Ukraine, Starobilsk), balatskaya@ukr.net

Political violence as a global problem: global trends

The article contains an analysis of global trends in the proliferation of political violence in the world. The purpose of this research is to retrace the trends in the intensity and extent of manifestations of political violence in the modern world and to prove the thesis of its escalation. The works of Erich Fromm about the nature and sources of human aggression and violence and works of Samuel Huntington about the escalation of political violence in last decades and the causes of this process form the theoretical basis. The article applies statistics that show the dynamics of the spread of political violence in both spatial and temporal aspects. The historical, comparative, systematic and statistical approaches were used to solve the research tasks. The scaling-up in political violence, that got the status of a global problem modern world, is a result of the present research. These processes are irregular, that is why the degree of their intensity varies in different regions.

Keywords: political violence, political conflict, aggression, primitive society, war, violent crises, «fault line», civilization, demographic balance, identity crisis.

Балацкая Е. Б., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии и правоведения, Государственное учреждение «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко» (Украина, Старобельск), balatskaya@ukr.net

Политическое насилие как мировая проблема: глобальные тенденции

Анализируются глобальные тенденции распространения политического насилия. Цель данного исследования – проследить тенденции изменения интенсивности и масштабов проявлений политического насилия в современном мире и обосновать тезис о его эскалации. В качестве теоретической базы выступают работы Эриха Фромма о природе и источниках человеческой агрессивности и насилия и Сэмюэла Хантингтона об эскалации политического насилия в последние десятилетия и причинах этого процесса. В статье приведены статистические данные, которые демонстрируют динамику распространения политического насилия, как в пространственном, так и во временном аспектах. Для решения поставленных в исследовании задач в работе использованы исторический, компаративистский, системный и статистический методы. В результате получены выводы об увеличении масштабов политического насилия, которое в современном мире приобрело статус глобальной проблемы. Данный процесс носит неравномерный характер и в разных регионах протекает с разной степенью интенсивности.

Ключевые слова: политическое насилие, политический конфликт, агрессия, первобытное общество, война, политический кризис, «линия разлома», цивилизация, демографический баланс, кризис идентичности.

УДК 124.1:327

Дашевська О. В., кандидат економічних наук, доцент, начальник наукового відділу, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля (Україна, Дніпропетровськ), dashevskay@mail.ru

СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА В ГЕОПОЛІТИЦІ

Сучасний стан міжнародних відносин сповнений нестабільними ситуаціями, які в деяких регіонах призвели до біфуркаційного періоду. Це обумовлює необхідність нових підходів до дослідження геополітичного світопорядку. Мета статті – обґрунтувати синергетичну методологію дослідження геополітичних процесів в Україні та світі. В статті використані загальнонаукові методи пізнання. Розглянуто становлення синергетичної парадигми як сучасної наукової методології дослідження відкритих соціальних систем. Визначено нові категорії в сучасній геополітиці – порядок, нестабільність і хаос, дана їх характеристика. Обґрунтовано корисність синергетичної методології в аналізі геополітичних процесів та розвитку геополітичної системи світу. Наведено приклади біфуркаційних періодів в розвитку міжнародних відносин та світової політики. Доведено необхідність аналізу та пронозування біфуркаційних періодів в розвитку сучасного світопорядку. Запропоновано напрями наукового пошуку в сфері моделювання поведінки України в хаотичних умовах геополітичних змін.

Ключові слова: геополітика, синергетична парадигма, світовий порядок, міжнародні відносини, світова політика.

Процеси геополітичної трансформації світопорядку набирають нових обертів після завершення «холодної війни», що супроводжується функціональною та структурною дестабілізацією у світі. Водночас, як

ззначають російські вчені, фазу стабілізації рано чи пізно переживає більшість варіантів організації міжнародних відносин [10]. Зрозуміло, що для стабілізації необхідна наявність об'єктивних умов та суб'єктивних, які зможуть вловити та використати такі умови. Сучасний стан міжнародних відносин сповнений нестабільними ситуаціями, які в деяких регіонах призвели до біфуркаційного періоду.

В таких агресивних умовах формування глобалізаційного світового порядку геополітична діяльність держави набуває нового, більш актуального значення. Процес розробки та реалізації зовнішньої політики, формування зовнішньополітичних зв'язків та вибір геополітичної моделі потребують дослідження даної галузі діяльності держави з системної точки зору та із застосуванням передової методологічної бази.

Намагання вітчизняних вчених досягнути геополітичну природу розвитку країни, виявити засади, першопричини та спрогнозувати майбутнє призвели до використання синергетичної парадигми. Синергетика, за визначенням одного з її засновників Г. Хакена, є теорією спільної дії багатьох підсистем, в результаті якої на макроскопічному рівні виникає нова структура та відповідне функціонування [12, с. 7]. Методологія синергетики широко використовується для дослідження різноманітних складних систем – від фізичних до соціальних.

Засади синергетичної концепції в політичній науці вироблялись на роботах засновників самої синергетики, насамперед: І. Пригожина, Г. Хакена, І. Стенгерса, Г. Ніколіса. Соціально-гуманітарні аспекти через синергетичну методологію розглядали С. Берштейн, Т. Браун, С. Вебер, О. Князева, С. Курдюмов, Е. Ласло, К. Майнцер, Г. Малинецький, А. Назаретян, Е. Топольські та ін.

Застосування синергетики у вітчизняних дослідженнях політичних систем в основному обмежується констатацією ефективності методології та необхідністю її використання. Так, Т. Симигіна пропонує за допомогою синергетичної методології досліджувати явище глокалізації [9]; за висновками В. Загорського, А. Ліпенцева та О. Кореновського синергетика дозволяє виробити нові механізми управління соціально-економічними системами об'єднуючи в собі елементи силового управління та самоорганізації об'єкта управління [3]; В. Воронкова аналізує застосування синергетичної методології до розвитку сучасного суспільства, яке розглядає як дисипативну систему з періодично змінюваними елементами (дисипативними системами) [2]; О. Новакова у своїй монографії використовує окремі методологічні елементи синергетики для дослідження процесу політичного розвитку [8]. Окрім того, можна назвати ще Л. Бевзенко, який розглянув явище самоорганізації соціуму на практиці Майдану [1], В. Лутай приділив увагу розробці філософсько-методологічним проблемам синергетики для вирішення нових глобальних проблем [6], перелік можна продовжити роботами І. Добронравової, В. Костева, С. Кримського, М. Поповича, С. Ситька та ін.

Інтерес до синергетики з боку геополітичної науки обумовлений в першу чергу можливістю враховувати непередбачуваність поведінки міжнародних систем різного рівня в періоди їх нестабільного розвитку: розпад держави, державні перевороти, революції, бунти та